

СЪВРЕМЕННАТА МИКРОЛИНГВИСТИКА – ПЕРСПЕКТИВИ И ПРОБЛЕМИ (КНИЖОВЕН ЕЗИК И МИКРОЕЗИК)

Мартин Хенцелман
Технически университет, Дрезден

CONTEMPORARY MICROLINGUISTICS – PERSPECTIVES AND PROBLEMS (LITERARY LANGUAGE AND MICROLANGUAGE)

Martin Henzelmann
Dresden University of Technology

The development of literary norms in Slavic microlanguages is connected to certain problems, and political structures in different states decide, in many cases, what the situation of a minority and their language is. In contemporary science, we assume several points to be important with the creation of microlanguages, which, at the same time, are not unambiguous. This is why this paper shows the criteria of the definition of the term “standard language“ and compares it to the term „microlanguage“.

Key words: standard language, slavic microlanguages, modern microlinguistics

1. Увод

В учебниците по езикознание много автори правят опити да обяснят понятието „език“, което в съвременната немска лингвистика се схваща по-скоро като „книжовен език“. При съпоставката му с понятието „микророезик“ са налице много неясноти, поради което възникват редица важни въпроси: Какво е това „книжовен език“ и по какъв начин може да се дефинира той?; Какво означава „микророезик“?; Къде е границата между двете езикови форми и имат ли те допирни точки помежду си?; Има ли ясни и точни аргументи при тяхното категоризиране?

Тези въпроси ще бъдат разгледани в настоящата статия. При описанието и тълкуването на преходните езикови форми с оглед на

славянските езици и процесите, които ги засягат, се стремя да се придържам максимално към достоверността на фактите, без да изпадам в субективизъм.

2. Стандартен език¹

Въпросът за значението на термина „стандартен език“ се разглежда в различни езиковедски трудове и засега не може да се прокара рязка граница между „език“ и другите езикови форми (диалекти, микроезици, етнолекти и др.). В труда си по българска диалектология Й. Н. Иванов категорично изказва следното становище: „Теоретически за разграничителен белег между език и диалекти би могло да се използва възможността за взаимно разбиране. Ако например представителите на две родствени езикови системи, без оглед на съществуващите между тях системни различия, могат да се разберат, като всеки от тях използва своя диалект, тези две системи се определят като диалекти на един и същи език. Ако ли не могат да се разберат, въпреки наличието на еднакви и общи черти, имаме работа с два родствени езика“ (Иванов 1997: 8).

Това твърдение обаче поражда допълнителни усложнения. Например чешки и словашки са толкова близки, че носителите на двата езика (поне по-възрастните) могат без проблеми да се разбират. Значи ли това, че действително става въпрос за два езика, или трябва да се приеме, че словашкият е чешки диалект, отишъл по-далеч в развитието си? Съществуват ли по-точни критерии за категоризация? В този текст няма да си задавам въпроса какво означава „език“, но ще се опитам да изясня коя негова форма може да се смята за стандартизирана. Отначало ще цитирам едно интересно мнение по въпроса: „Вероятно би било справедливо да се каже, че единствената разновидност, която може да се смята за „същински език“ (във второто значение на „език“), е *книжовният език*“ (Хъдсън 1996: 32).

По отношение на понятието „книжовен език“ имаме работа с определени критерии, заложили през 1995 г. от немския езиковед П. Редер. Тези критерии са показател за сложността на проблематиката и синтезират принципните норми, в които трябва да се вмести стандартизираният език. Като първо изискване авторът приема, че не може да се използва чисто лингвистичен подход, а трябва да се обръща внимание и на социалната страна на въпроса. Според него *книжовният език* е само една от формите на езика, която се употребява в съвре-

¹ В българската езиковедска наука се предпочита терминът „книжовен език“.

менното общество като официален, държавен език, особено в сферата на законодателната, изпълнителната и съдебната власт, в медиите, образователната система, армията и т.н. (Редер 1995: 352). Авторът определя стандартизирането на езика според функциите му във всекидневния живот и посочва три взаимносвързани аспекта в този процес. Първият аспект е социолингвистичният, включващ преди всичко следните изисквания: нормативност (препоръчителна и кодифицирана), задължителност (неограничена и обща употреба), диференцираност (развити форми на отделните стилове), поливалентност (възможност за изразяване на всички страни от обществения живот). Вторият аспект, социокултурният, се изразява в стандартизиране (създаване на характерни езикови признаци), жизненост (интегриране на нови елементи и др.), автономност (независимост от друг език) и историческа достоверност (дълголетна традиция). Третият, последен, аспект е екстралингвистичният и се изразява в отношението на административните и политическите фактори в лицето на правителството, към езика (например дали създават нормативна база, регламентираща използването на езика). Този аспект е свързващо звено между двата други аспекта и най-важен критерий при дефинирането на понятието. И така, Редер залага критериите, които според него са необходими за формулирането на понятието „книжовен език“. Неговите аргументи обхващат всички страни на обществения живот.

Функционалността на книжовния език е от най-важно значение и тя в по-малка степен се изтъква и от другите автори, работещи в това направление. Например руският учен Ю. В. Рождественски посочва: „Националните литературни езици, за разлика от донационалните, функционират във всички сфери на общуването и навлизат в нови сфери и жанрове, каквито са научната, художествената, публицистичната литература, вестникарските жанрове и тези на списанията“ (Рождественски 1990: 290 – 291). Според това разбиране езици като полски или чешки са напълно функционални стандартни езици, защото отговарят безспорно на всички горепосочени условия. Преди това (1966 г.) излиза изключително важното изследване на Е. Хауген. Авторът прави забележителни наблюдения върху процеса на стандартизиране на езика и описва повтарящите се закономерности при възникването на съвременните книжовни езици, като показва как една езикова форма може да се превърне в книжовен език. Тази форма трябва да премине дълъг период на подбор, да създаде писмени и граматични норми и да стане задължителна за цялото общество, което да се съобразява с тези норми: „В заключение стандартният език, освен ако не

се смята за отмрял, се нуждае от хора, които да го използват. *Възприемането* на нормата дори от малка, но влиятелна група, е част от живота на езика“ (Хауген 1966: 933).

Освен това е важно да се оценява ролята на държавата при стандартизирането на езика, което става ясно не само от работата на Редер, но и от предложените структурни критерии от Харман: „Това – кой език е стандартизиран сам по себе си или по отношение на някой друг език, зависи от редица условия, и най-вече от културно-политическата обстановка в дадена държава“ (Харман 1993: 294).

3. Микроезик

Значението на понятието „микроезик“ не е съвсем ясно и липсват конкретни теоретични основни критерии за употребата му, което често обяснява неточностите при дефинирането на някои езикови форми. Микроезиците не могат да се сравняват с книжовните езици, обаче те са много по-развити от диалектите, притежават писменост и книжнина, в някои случаи дори в научната сфера (например русинският в Сърбия). От друга страна, те не са в състояние да обслужват всички сфери на обществения живот. Поради това могат да се приемат за преходна форма между книжовен език и диалект. В съвременната наука работите на Дуличенко са от най-голямо значение. В неговите изследвания се среща следната дефиниция: „Какво разбираме под термина *литературен микроезик*? Веднага би ми се искало да обърна внимание на това, че появата на отделни сборници поезия или проза, както и на текстове от други жанрове, написани на определен говор или диалект, който не се е превърнал в база на някой литературен език, все още не означава начало на определен литературен език. Контурите на литературния микроезик започват да се очертават едва тогава, когато единичните прояви от подобен характер постепенно се превръщат в процес, който наричаме *литературноезиков*, тоест това е *организиран процес*, който в крайна сметка води до създаването на литературен език“ (Дуличенко 2006: 26 – 27).

Става ясно, че Дуличенко не изхожда от понятието „книжовен език“ и че самото съществуване на книжнина не е предпоставка за съществуването на един микроезик. По-важен за автора аргумент е този, че ако има наличие на организиран процес, тогава е уместно да се говори за микроезик. По-горе бе посочено, че разширяването на нормативността е необходимо изискване при образуването на нова писмена езикова форма. Дуличенко говори за автономни микроезици, които се развиват самостоятелно, географски и етнолингвистично са

независими от друг език и показват сравнително висока функционалност. Към тази група се отнася примерно горнолужишкият език в Германия. Втората група или категория е представена от островните микроезици. Те са в процес на разширяване на функционалността си и са географски разделени от етническата си родина – русинският език в Сърбия, който всъщност е близкородствен с украинския. Следва групата на периферно-островните микроезици. При промяна на държавните граници възникна нова ситуация, поради която определена етническа група започва да говори езика си в чуждоезикова среда, без да губи контакта с основната маса, говореща този език в съседна страна. Такъв е случаят с карпаторусински в Словакия, който пази връзката си с украинския език. Последната група микроезици могат да се определят като периферни. Те са на ниско ниво на функционално развитие и се намират в същата държава, в съседство с език, който им е близък. Такъв език според автора е полският микроезик в Беларус (Дуличенко 2006: 31 – 33). Освен посочените критерии трябва да се има предвид и общата функционалност, която може да се проявява в силна, средна или ниска степен (Дуличенко 2006: 41). Въпреки това вътрешноезиковите аргументи не са от голямо значение за автора: *„В светлината на казаното дотук литературният микроезик е такава форма на съществуване на езика или диалекта, която се ползва с писменост, характеризира се с нормализиращи тенденции, които възникват като следствие от функционирането на литературно-писмени форми в рамките на повече или по-малко организиран литературноезиков процес. Именно организираният литературноезиков процес диктува избора на писменост, води към унификация на граматичните, лексикалните и други норми, оповестявайки чрез това раждането на нов литературен език“* (Дуличенко 2006: 27).

Същевременно трябва да се отчита фактът, че определението „микроезик“ е подходящо за използване в случаите, в които се вземат предвид и други аспекти. Приема се, че количеството на носителите на микроезика е достатъчно ниско – рядко надвишава един милион говорещи езика. Това означава, че винаги става въпрос за малцинства в определена държава. Слабата функционалност на микроезиците се дължи на това, че многоезичието е разпространено до голяма степен сред техните носители (Кусе 2009: 45).

Обикновено микроезиците отговарят само частично на схемата, предложена от Редер. На някои от тях е издавано ограничено количество литература, предимно под формата на граматика и речници, което показва тяхната сравнително слаба функционалност. Липсата на

значителна автономия при тези езици често не се забелязва, но приликата на микроезиците с някой книжовен език може да се приеме за тяхна характеристика – например кашубският е много подобен на полския.

Печален факт е, че дълго време микроезиците се смятат за низши езикови форми и изключително рядко се разработват теоретично-концептуални образци. Често се изтъква, че не става въпрос за реално съществуващи малки езици, а за набедени такива или за неделими варианти на големи езици или диалекти (Хенчел 2003: 66). Заради това немският езиковед Клос ги нарича „защо-езици“ или „езици под въпрос“ („*Wieso-Sprachen*“): „Как може някой да се съмнява, че става въпрос за (а) език и съответно за (б) диалект?“ (Клос 1985: 211). В тази връзка няма съмнение, че на микроезиците по принцип се гледа с пренебрежение (Клос 1985: 215). Друг проблем е силният натиск от доминантните култури по отношение на локалните култури с цел асимилиране на последните, което е главна причина доминантният език да разполага с повече възможности и да се счита за по-подходящ за общуване в съвременното общество (Кристъл 2000: 77 – 80). Може да се добави и това, че влиянието на доминантния език е от голямо значение за микроезика, например немското влияние върху двата лужишки езика (по отношение на произношението, морфологията, интонацията и т. н.) (Марти 2007: 39).

В микролингвистиката дълго време не се създават разширени общотеоретични подходи към проблема и на малките езици не се придава голямо значение. Причината е разбираема: „Даже ако някой употребява малък език и пише на него на качествено ниво, текстовете му винаги трябва да се превеждат“ (Хайтман 2002: 123).

4. Съвременните проблеми в науката за микроезиците

От самото начало на тази работа разграничавам три основни проблема при дефинирането на понятието „микроезик“: 1. **Оскъдната от теоретически концепции** се явява основна причина за неточностите и спорните дефиниции. 2. **По-сложното дефиниране на самото понятие** „микроезик“ е предпоставка за незадоволителния научен подход към проблема и недостатъчния авторитет на изтъкнатите микроезици. 3. Поради **спорността на критериите** съществуването на някои езикови форми не е достатъчно обосновано. Какво представлява всъщност организираният процес, предложен от Дуличенко? Авторът не уточнява какво се очаква от определената организация, заела се с този процес, не пита кой я ръководи и каква е нейната действи-

телна цел. Ако има организиран процес, но носителите на говора или (микро)езика отхвърлят наложеното им разширение на книжовните норми, не е уместно да се смята, че се заражда нов (микро)език – това показват много точно както изследването на Хауген, така и множеството статии и монографии от американски социолингвисти (Фишмън 1974, Шифмън 1996 и др.). Затова възниква въпросът: задължително ли трябва да се отчита отношението на носителите на говора/езика към споменатия организиран процес?

Друг проблем, тясно свързан с посочения, е употребата на книжовните норми. Защо писмеността е важна в случаите, когато носителите на диалекта/(микро)езика не си служат с него? Дали групата смята, че говори *напълно обособен собствен език* (лужишките езици), *взаимно свързани варианти* на два езика (конкретно за кашубски по отношение на полски) или само *диалект* (чакавски-кайкавски – в рамките на сърбохърватската езикова територия)? Тук трябва да се уточни отношението на малцинствената група към окръжаващата я среда и самоопределянето на нейните представители.

Според Редер политическите аспекти са от особена важност за книжовните езици, което е валидно и при процеса на оформяне на микроезиците – благоприятната политическа среда осигурява на кашубския в Полша, лужишките езици в Германия, русинския в Сърбия, Полша и Словакия възможност да се развиват свободно като самостоятелни микроезици. От друга страна, русинският в Украйна засега е по-отдалечен от подобен развой поради сравнително ниския интерес към тази група в страната.

Многобройните въпроси не се решават от използваните днес критерии, като вместо това дори се получава смесица от противоречиви термини и понятия. По такъв начин горнолужишкият и чакавският не могат да се определят като микроезици по единен критерий, защото тяхното национално самоопределение, подходът към проблематиката, различната ангажираност в процеса на развитието на книжовните норми, геополитическото им положение и историческите им особености са пример за специфични особености, на които трябва да се обърне внимание при изследване на езиковите норми. Значи не е достатъчно само да се наблюдава процес на разширяване на книжовните норми, но трябва да се отчита подробно и внимателно ситуацията в определена група. Ако това не се прави, се получават груби грешки при категоризирането на микроезиците – достатъчен е само примерът с долнолужишкия език в Германия – в работата на Дуличенко (2006: 42 – 43) е дадена обяснителна таблица с всички езикови

варианти, които могат да се смятат за микроезици според него. Не става ясно защо авторът твърди неоснователно, че не му е известно до 2006 г. да съществува долнолужишка гимназия в Германия. В действителност обаче нейното съществуване е факт и на нейната страница в интернет може да се прочете следното: „Долнолужишката гимназия е основана на 1. септември 1952 г. като *Лужишка гимназия*“ (http://www.nsg-cottbus.de/doku.php/ueber_uns:schulgeschichte:start).

Също толкова невярно е твърдението, че изобщо не се знае дали съществуват топографски надписи на този език. В Долна Лужица такива надписи обаче се виждат навсякъде. Даже в конституцията на немската провинция Бранденбург е записано, че надписите на немски и долнолужишки са задължителни: „(4) „В лужишките населени места лужишкият език се използва задължително в обществените надписи ...“ (*Конституция на немската провинция Бранденбург* от 20 август 1992 г., раздел 4, глава 25). Сериозен проблем може да възникне, щом даден автор заявява, че липсва информация по въпроса за съществуването на телевизионни програми на долнолужишки, макар да е известно, че от 1992 г. такива програми в действителност се излъчват.

Отправната точка за липсата на информация в случая с долнолужишкия е съвсем неубедителна. Тези неточности се дължат на липсата на наблюдения по отношение на определени геополитически особености или на пропуски. Получава се количествено ориентирана работа, докато особено в микролингвистиката от най-важно значение е качеството на научното изследване, което трябва да се ръководи от стремеж към търсене на по-ясни и по-точни критерии и аргументи. Излиза, че има нужда от промяна в методическия подход при изследването на определени езикови форми, за да се получи максимално приближаване до същинските цели и задачи на микролингвистиката.

Досегашното дефиниране на термина „микроезик“ не може да даде отговор на следния въпрос – щом се наблюдава някакъв организиран процес, съпровождащ зараждането на нов микроезик, защо не се говори за съществуването на „буневачки микроезик“? На говора на тази малка група във Войводина (Сърбия) от много години редовно се издава списание, налице е книжнина и се водят радиоemisии. Дуличенко (2008: 45) пише във връзка с това: „Частъ текстов в их журнале *Буневские новости* (*Bunjevačke novine*) публикуется по-буневски“. При това положение не е разбираемо защо въпросният микроезик не е показан в таблицата с микроезиците (пак там: 39 – 42) и не се брой за микроезик, щом отговаря на главния съвременен критерий. Излиза, че пред нас стоят още много задачи, докато успеем да разрешим подобни неточности.

5. Заключение

Книжовният език, използван във всички сфери на съвременния обществен живот, е добре изследван и в езикознанието съществуват достатъчно издържани класификации на литературните езици. Микроезикът обаче е частично стандартизиран и не е приложим във всички сфери на съвременния обществен живот. В микролингвистиката липсва точно, ясно и вярно определение, което да се съобразява с проблемите и тенденциите при кодификацията на славянските микроезици. Въпреки това отделен микроезик може да се счита за езикова форма, която в определена степен във функционално отношение стои между книжовен език и диалект, както показва следната схема:

Схема №1: Посока на езиковата функционалност.

Стандартният език (вж. Схема №1) се явява според Редер най-жизнен и най-развит езиков вариант, а също и най-престижна езикова форма. За разлика от него микроезиците по функционални критерии стоят между литературните езици и диалектите. Плавният преход, описван от Иванов, може да се прилага и при дефинирането на микроезиците и тогава ще придобие следната структура:

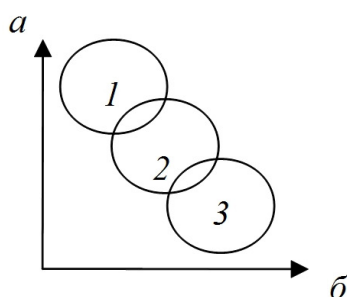

Схема №2: Структура на езиковата функционалност. a = качество на функционалността, b = слабост на функционалността.

Между езиковите варианти се наблюдават преходни пространства, което ни показва, че особено в случая с микроезиците имаме ра-

бота с форми, които притежават черти както на книжовните езици, така и на диалектите. И така, може да се обобщи, че микроезиците до определена степен са преходни форми, притежаващи не само собствена писменост и книжнина, но и слабости при функционирането. Те могат да се доближават към по-качествено разработените системи или обратно – да ослабват и да се принизяват до нивото на диалектите.

От какво се нуждае микролингвистиката и конкретно какво трябва да се промени? Необходимо е да се разработи по-точно и детайлно определение на понятието микроезик, да се покажат по-ясни примери за съществуващи микроезици и да се създадат по-подробни теоретични постановки на проблематиката. При категоризацията се чувства силна необходимост от теоретически концепти, които да уточняват понятието „организиран процес“ по отношение на формирането на микроезиците. Същевременно от най-важно значение е уточняването на механизмите, които движат този процес. Във връзка с това стои и нуждата от използване на качествена аргументация със съвременни примери.

Освен това трябва да се създадат точни критерии, които ще позволят научният подход към темата да се разшири с нужните аспекти при оценката на организираните процеси, съпровождащи формирането на славянските микроезици. Един от критериите, които засега не се смятат за важни, от който би могло да зависи цялото изследване на автентичността на процеса, е вземането предвид на мнението на самите носители на микроезиците.

ЛИТЕРАТУРА

Долнолужишка гимназия: Niedersorbisches Gymnasium http://www.nsg-cottbus.de/doku.php/ueber_uns:schulgeschichte:start>

Дуличенко 2006: Дуличенко, А. Д. Современное языкознание и славянские литературные микроязыки. // *Славянские литературные микроязыки и языковые контакты: Материалы международной конференции, организованной в рамках Комиссии по языковым контактам при Международном Комитете славистов. Тарту, 15 – 17 сентября 2005 г.* Slavica Tartuensia VII. Тарту: Издательство Тартуского университета, 2006, 22 – 46.

Дуличенко 2008: Дуличенко, А. Д. Современная этноязыковая Микрославия: состояние и перспективы развития. // *Русиньский язык меджі двома конгресами. Зборник рефератів з III. Меджінародного конгресу русиньского языка, Краків, 13. – 16.9.2007.* Под ред. на А. Плішкова. Пряшів:

- Русинів Інститут русинського языка і культури Пряшівської університету в Пряшові, 2008, 38 – 48.
- Иванов 1997:** Иванов, Й. Н. *Българска диалектология*. Второ издание. Пловдив: Пловдивско университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 1997.
- Клос 1985:** Kloss, H. Sprache, Nationalität, Volk und andere ethnostatistische Begriffe im Lichte der Kontaktlinguistik. // *Entstehung von Sprachen und Völkern. Glotto- und ethnogenetische Aspekte europäischer Sprachen. Akten des 6. Symposions über Sprachkontakt in Europa*. Mannheim 1984. Под ред. на P. S. Ureland. Linguistische Arbeiten, № 162. Tübingen: Niemeyer, 1985, 209 – 218.
- Конституция на немската провинция Бранденбург** <http://www.bravors-brandenburg.de/cms/detail.php?gsid=land_bb_bravors_01.c.23338.de>.
- Кристъл 2000:** Crystal, D. *Language Death*. First published. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Кусе 2009:** Kuße, H. Kleinsprachenlinguistik: Zur Typologie von Kleinsprachen und den Aufgaben ihrer linguistischen Beschreibung am Beispiel slavischer Kleinsprachen. // *Konzeptualisierung und Status kleiner Kulturen. Beiträge zur gleichnamigen Konferenz in Dresden vom 3. bis 6. März 2008*. Под ред. на С. Prunitsch. Specimina Philologiae Slavicae, № 155. München/Berlin: Sagner, 2009, 41 – 60.
- Марти 2007:** Marti, R. Lower Sorbian – twice a minority language. // *Small and Large Slavic Languages in Contact*. Под ред. на R. Marti/J. Nekvapil. International Journal of the Sociology of Language, № 183. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 2007, 31 – 51.
- Редер 1995:** Rehder, P. Standardsprache. Versuch eines dreistufigen Modells. // *Die Welt der Slaven* 1995, № 40, 352 – 366.
- Рождественски 1990:** Рождественский, Ю. В. *Лекции по общему языкознанию*. Москва: „Высшая школа“, 1990.
- Фишман 1974:** Fishman, J. A. (под ред.) *Advances in language planning*. Contributions to the sociology of language, № 5. The Hague: Mouton, 1974.
- Хъдсън 1996:** Hudson, R. A. *Sociolinguistics*. Second Edition. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Хайтман 2002:** Heitmann, A. „Chancen“ „kleiner“ Nationalliteraturen. // *Sprachen und Sprachenpolitik in Europa*. Под ред. на К. Ehlich/V. Schubert. Stauffenburg aktuell, № 4. Tübingen: Stauffenburg, 2002, 123 – 143
- Харман 1993:** Haarmann, H. *Die Sprachenwelt Europas. Geschichte und Zukunft der Sprachnationen zwischen Atlantik und Ural*. Frankfurt/New York: Campus, 1993.
- Хауген 1966:** Haugen, E. Dialect, Language, Nation. // *American Anthropologist*. August 1966, Volume 68, Issue 4, 922 – 935 <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1525/aa.1966.68.4.02a00040/pdf>>.
- Хенчел 2003:** Hentschel, G. New minor ‘Abstandsprachen’ under the roof of a genetically close literary language? The case of Polish vs. Kashubian, Silesian

and Podhalean. // *Minor languages. Approaches, definitions, controversies. Papers from the conference on 'Minor Languages: Coming to grips with a suitable definition' Bremen, June 2001.* Под ред. на Sherzer, J., T. Stolz. *Diversitas Linguarum*, № 3. Bochum: Brockmeyer, 2003, 59 – 74.

Шифмън 1996: Schiffman, H. F. *Linguistic Culture and Language Policy.* London/New York: Routledge, 1996.